

Inleiding

De strijd tegen het onwetende weten

'Als iedereen hetzelfde wil, is iedereen gelijk, wie anders denkt gaat uit zichzelf al naar het gekkenhuis', F, Nietzsche, Verzameld Werk

In de jaren negentig ontwikkelde ik de gedachte dat deze maatschappij een chaosmaatschappij is. Door drukke werkzaamheden – zo heb ik in 1996 een debatcentrum opgericht – was ik pas na beëindiging van die functie in de gelegenheid die gedachte verder uit te werken.¹ In 2009 heb ik een boekwerk gepubliceerd met als titel *De Chaosmaatschappij*. Deze pamflettistische tekst werd twee jaar later gevolgd door de *Chaos Compleet* (2012). In deze twee boeken heb ik gepoogd langs diverse lijnen aan te tonen dat chaos een wezenlijk bestanddeel is van de sociale, politiek-economische, culturele, wetenschappelijk en natuurlijke wereld.

In het verleden heeft chaos bijna altijd een negatieve connotatie gehad. Door de bank genomen wordt chaos als wanorde of als de grote veroorzaker van onzekerheid en instabiliteit gezien. Het is dan ook niet vreemd dat in het begin van de vorige eeuw ten tijde van de stormachtige opkomst van de natuurwetenschappen men zich nogal heeft ingespannen de chaos te beheersen en dat betekent concreet in modellen te vangen. Maar men kwam van een koude kermis thuis. Want na meer verfijnd experimenteel onderzoek bleek dat chaos in staat was 'te ontsnappen' uit al die wiskundige systemen en modellen en dat een systeem plotsklaps vanwege een toenemende instabiliteit uit zijn evenwicht kon geraken. In een tijdbestek van nog geen dertig jaar veranderde de wetenschappelijke blik compleet. Nu bleek ineens dat chaos ons kon 'bevrijden' van het dictaat van al die gevestigde controlemechanismen die deel uitmaakten van het sinds eeuwen dominante mechanistisch determinisme.²

En wetenschappers trokken hun conclusie. Modellen en systemen zijn voorlopig, ze zijn niet bestendig, ze zijn vervangbaar. Daar moeten wij en de wetenschap mee leren leven. Voortaan moeten we accepteren dat zowel in wetenschappelijke modellen, als in de werkelijkheid de chaos werkzaam is. Sterker nog, in de werkelijkheid blijkt chaos latent aanwezig te zijn. We hoeven maar om ons heen te kijken om dat vast te stellen. En dan zien we dat er niet alleen een grote instabiliteit en onzekerheid heerst in het huidige

---

¹ Ik had het debatcentrum de ambitieuze doelstelling meegegeven het postmodernisme voorbij te denken. Na bijna 15 jaar debat moest ik de harde conclusie trekken dat in Nederland nog maar weinig mensen van het postmodernisme hadden gehoord, laat staan dat ze *het* begrepen hadden (een handvol filosofen uitgezonderd). Al met al, bleek het achteraf gezien een illusie het postmodernisme voorbij te denken.

² De kwantummechanica verwoestte het deterministisch wereldbeeld van Newton door de begrippen onzekerheid en waarschijnlijkheid (probabiliteit) te introduceren.

economisch financiële systeem, maar ook in de wereld waar een pandemie woekert. En dan heb ik het nog niet over het maatschappelijke en culturele leven dat zoals dat zich nu laat aanzien doordrenkt is van onbestendigheid en ongewisheid.

Instabiliteit lijkt een vast gegeven te zijn in deze tijd, en als die instabiliteit verder toeneemt – voorlopig zijn er nog geen aanwijzingen die in een andere richting wijzen – dan is die vaak, zoals de geschiedenis heeft aangetoond, een voorbode van een veel grotere, misschien wel permanente crisis. Of zoals ik het in het slot van de *Chaos Compleet* heb verwoord: We zijn niet alleen in een situatie beland die gekenmerkt wordt door een theoretische bloedarmoede (de kritiek op de actuele situatie is afwezig), maar we zijn ook in een wereld terechtgekomen die ons op een pijnlijke manier de acute tekorten toont van zowel het politieke als het financieel-economische systeem, als de daaruit voortvloeiende gevolgen voor natuur en cultuur.

Radeloos, reddeloos en redeloos proberen de in paniek geraakte verdedigers van het systeem een oplossing te vinden. Voor de zoveelste keer wordt er in de grabbeldoos van pragmatische oplossingen gegrepen om het failliete systeem te repareren.³ Iedere keer weer blijken de bewindvoerders en bewakers van het systeem (de technocraten en bureaucraten) achter de feiten aan te lopen en worden ze, zoals ze zeggen, voor de zoveelste keer 'plotseling' overvallen door het onvoorspelbare, het chaotische dat inherent aan het systeem lijkt te zijn.

Maar, zoals het een ordelijke denker betaamt, begin ik met het aloude vraagstuk waarmee de metafysica heeft geworsteld.⁴ Zoals bekend is het *zijn of niet-zijn* gedurende een lange tijd de grote kwestie geweest van de metafysica. In dit boek, wat overigens meer is dan een kentheoretische verkenning, beschrijf ik uitvoerig het traject van de langzame dood van de metafysica, het afsterven van het *zijn* als denken, van het *zijn* zelf, van God, van de monistische/monolithische (enkelvoudige) waarheid, van de leegte waarin mystici en/of spiritualisten in wegvluchten.⁵ En dat leidt, het is een onvermijdelijkheid, tot de conclusie dat er een groot *niets* overblijft. We zijn met andere woorden een nihilistisch tijdperk binnengetrepen. In

---

³ De interactie tussen de aparte delen van een complex systeem kunnen gevolgen hebben die onvoorspelbaar zijn.

⁴ Voor alle duidelijkheid: metafysica en filosofie pretenderen geen wetenschap te zijn. Beide stellen andere vragen, zoals bijv. die op het gebied van de zijnshistorie.

⁵ Kennelijk is het *niets*, vaak leegte genoemd, moeilijk te verkroppen voor een deel van de goegemeente, die vaak een vertwijfelde poging onderneemt die leegte met spiritualiteit of met een spirituele geest als grond in te vullen. De transcendentie van de geest, de diepgang, de zoektocht naar de grond is hardnekkig.

deze wereld, waar het nihilisme heerst, woekert de *chaos*. Op het ene moment is de chaos groter dan op het andere moment. Om het plastisch uit te drukken: In den beginne was er chaos, en chaos zal er altijd zijn, ondanks al die verwoede pogingen in de geschiedenis van de mensheid orde te scheppen in de chaos.

Zoals bekend begint de westerse wijsbegeerte bij de presocratici. In het eerste hoofdstuk laat ik mijn licht schijnen op twee filosofen die aan Socrates voorafgaan: Parmenides met *zijn* is hetzelfde als denken, en Heraclitus met alles stroomt, alles is in beweging, alles is in wording. Later als Socrates zijn gifbeker heeft leeg gedronken zien wij bij Plato, Aristoteles en veel en veel later bij Descartes een poging om de beangstigende wereld van het worden te ontvluchten en zich op te sluiten in de rustgevende wereld van het *zijn*. De chaos in de wereld, zo stelt de 17de eeuwse Franse filosoof, moet beteugeld worden door er een betekenis aan te geven en die taak komt op de schouders te liggen van het subject, de mens, *cogito ergo sum*.

Weer tweehonderd jaar later verdwijnt bij Nietzsche de centrale plek van het subject om vervolgens bij Heidegger als Men, als massamens, een ploeterend en zwoegend leven te leiden.⁶ Als deze massamens, deze op deze wereld geworpen mens, eenmaal tot leven wordt gewekt, dan blijkt dat zijn *Dasein* (*het er-zijn*) ook nog bepaald wordt door Angst. Het blijft tobben met deze filosoof uit Todtnauberg temeer als blijkt dat het leven ook nog een *Sein zum Tode* is, een op weg zijn naar de dood.

Hoewel Heidegger Nietzsche op diverse gebieden bekritiseert, zoals o.a. zijn opvatting over het nihilisme, hebben beiden toch iets gemeen en dat is dat zij een grondige afkeer hebben van het verschijnsel wetenschap.⁷ Zo zou de tot wetenschap veroordeelde mens erger zijn dan de tot slaaf gemaakte mens, wat zomaar een vraag is die Nietzsche opgeworpen zou kunnen hebben. In deze heikele kwestie laat ook Heidegger zich niet onbetuigd, hij zet zich sterk af tegen de dominante rol van de techniek in de moderne

---

⁶ Het wezenlijke inzicht in de gebeurtenissen zijn volgens Heidegger: de vlucht van de goden, de verwoesting van de aarde, *de massificatie van de mens*, de voorrang van het middelmatige.

⁷ Elk wetenschappelijk denken is slechts een afgeleide, een als zodanig gestolde vorm van het filosofisch denken. Filosofie ontstaat nooit uit en nooit door wetenschap. Over het *niets* spreken blijft voor de wetenschap altijd een gruwel en een absurditeit. Daar is alleen een filosoof en dichter toe in staat, aldus M. Heidegger in zijn inaugurele rede: *Wat is metafysica?*, 1929.

samenleving.⁸ In aansluiting hierop ontkom je er ook niet aan de (machtige) rol van de wetenschap en techniek in het heden en verleden aan de hand van meerdere voorbeelden, zoals ten tijde van een financiële, economische, politieke, epidemische of klimaatcrisis, op de korrel te nemen.

Verder komen de Franse postmodernen ruim aan bod die het subject hebben opgelost, of om hun woorden aan te halen: het subject is uitgewist als een tekening op het strand bij opkomende vloed. Veel van die postmoderne filosofen in het Frankenland storten zich op het werk van Nietzsche. Wat bij Nietzsche de wil tot macht is, wordt bij Foucault de analyse van de microfysica van de macht. En bij Deleuze en Lacan wordt dat respectievelijk de macht van de begeerte en die van de taal die op zich nauw verbonden is met het verlangen.

Niet veel later, als de laatste resten van het postmodernisme zijn opgeruimd, de meeste postmodernisten stonden nog met een been in de moderniteit, zijn wij met volle vaart het nihilistisch tijdperk binnengestormd. Eerst was er nog een beetje van alles, totdat, tot grote schik van het filosofenwereldje, bleek dat dát beetje een *niets* was geworden.⁹

In de laatste drie hoofdstukken ga ik dan ook uitgebreid in op bovengenoemde verschuiving, zoals die alweer tientallen jaren geleden heeft plaatsgevonden. En dat doe ik aan de hand van een analyse van de macht. Zo was in de jaren zeventig de gevestigde macht in handen van een conservatieve elite, om kort te gaan zij was gewoon rechts, en de tegenmacht was links. Al ruim voor de millenniumwisseling heeft dat wat zich destijds links noemde de gevestigde macht veroverd, sluipenderwijs heeft zij een vaste positie veroverd in het hart van het politieke centrum, en is vastbesloten die positie niet meer uit handen te geven. De huidige tegenmacht, onder het vaandel van populistisch en extreemrechts, bevindt nu op de rechterflank. Zo op het oog lijkt het het aloude dialectische verhaal van de geschiedenis te zijn. Maar dan zou eerder Hegel dan Marx met de eer zijn gaan strijken (immers het proletariaat is in slaap gesust of opgelost in de massa van overtolligen). De ooit links-georiënteerden, die nu de

---

⁸ Techniek afgeleid van het Griekse woord *technè* wat toentertijd noch kunst, noch vaardigheid betekent en al helemaal niet techniek in de moderne betekenis van het woord. *Technè* is weten, is het in werking stellen, in de zin van ontsluiten, kunst is weten en derhalve *technè*.

⁹ Of zoals Heidegger het verwoordt: Als de grondregels van het denken als ook de angst voor het nihilisme, die beide ontraden om over het *niets* te spreken, op een misverstand berusten. Wat dan?, M. Heidegger, *Wat is metafysica*, 1929.

gevestigde orde vertegenwoordigen, zijn nu volgens rechts gepromoveerd tot cultuurmarxisten.¹⁰

In dit boek heb ik de ontwikkeling willen schetsen van het metafysisch denken van Parmenides via Deleuze tot en met de tegenwoordige tijd toe, d.w.z. van het *zijn* = denken van Parmenides, de 'Wille zur Macht' van Nietzsche, de zijnsvergetelheid van Heidegger¹¹, de (microfysica) van de macht van Foucault, het verlangen van Deleuze tot het *niets* van tegenwoordig. Dat laatste houdt de belofte in dat ik ook het huidige nihilistische tijdvak kritisch zal beschouwen.¹²

De onvermijdelijke conclusie is, om de Franse filosoof Bruno Latour te parafraseren, dat: *We allen nihilist zijn geworden*. Anders gezegd: Ooit was het alles, nu is het *niets* geworden.

Tot slot. In dit boek heb ik aan de orde willen stellen dat de postmoderne filosofie en het hedendaagse nihilistisch denken een uiting zijn van de crisissituatie waarin we nu verkeren. Als 'opvolgers' van de moderne filosofie – eerst moest er een vadermoord plaatsvinden – zijn zij het spoor bijster geraakt en als denkrichting alleen nog maar naar binnen gericht i.p.v. – wat de taak van de filosofie behoort te zijn – zich op de buitenwereld te storten die te analyseren en daar kritiek op uit te oefenen. Ik ben van mening dat de filosofie die aloude taak weer op haar schouders moet nemen, vandaar dat ik een alleszins moedig besluit heb genomen dit boek te schrijven. Je zou kunnen zeggen dat de inspanning die ik me getroost

---

¹⁰ Deze door rechts uitgeroepen cultuurmarxisten zijn mijns inziens eerder kapitalomarxisten.

Thomas Piketty verklaart in zijn boek: *Kapitaal en ideologie* (2019) de opkomst van het hedendaags populisme aan de verslechtering van de leefsituatie van de praktisch geschoolde meerderheid wat op conto is te schrijven van enerzijds een onzichtbare kongsi van theoretisch geschoolde, progressieve professionals (linkse brahmanen) die zich voorstaan op hun technologische expertise, en anderzijds op de al even theoretisch geschoolde conservatieve kapitaalbezitters en hun handlangers (rechtse brahmanen). De huidige crisis, van de financiële crisis tot en met de coronacrisis, is er een van de technocratie al of niet in samenhang met de bureaucratie met als gevolg dat het wantrouwen jegens de experts enorm is gegroeid.

¹¹ Heidegger concludeert dat het woord *zijn* leeg is en een vluchtige betekenis heeft. Ons rest slechts de ene mogelijkheid, en dat is de leegheid te erkennen en daarin te berusten (zie voetnoot hieronder).

¹² Voor wat betreft het nihilisme vraagt Heidegger zich af: waar is het eigenlijke nihilisme aan het werk? Is dat in een wereld waar men aan het gangbare zijnde (dingen, materiële zaken etc.) hangt en gelooft dat het toereikend is het zijnde te nemen voor wat het is? Daarmee wijst men de vraag naar het *zijn* af en behandelt men het *zijn* als een *niets* (nihil) dat het in zekere zin ook is. In de vergetelheid van het *zijn* enkel en alleen het zijnde exploiteren, dat is volgens Heidegger nihilisme.

heb dit werk te schrijven, geboren is uit een gevecht met de bestaande wanhoop. Op zich kan dat gezien worden als een daad van overmoed.